

¿DE QUÈ PARLEN ELS FILÒSOFS?

Josep-Maria Terricabras

Si plantegéssim pel carrer aquesta pregunta, ben segur que obtindríem respostes del tipus de "Parlen de moltes coses". "De tot i de res". "De coses que no s'entenen". Potser també hi hauria respostes més il·lustrades, com ara "Fan reflexions profundes sobre el sentit del món i de la vida" o "Especulen sobre l'ésser i el no-res, i sobre les causes últimes de les coses". En qualsevol cas, les opinions coincideixen, majoritàriament, en una doble afirmació: el filòsof pot parlar legítimament de qualsevol tema, i el seu discurs acostuma a ser "tècnic", profund, també obscur.

Més o menys explícitament, aquest judici va acompanyat sovint d'una valoració globalment negativa sobre l'activitat filosòfica real. De fet, des dels temps de Tales fins avui el filòsof ha estat acusat no només de dir coses difícilment comprensibles sinó, sobretot, de parlar de coses irrelevants i, fins i tot, contràries a les necessitats i a les aspiracions del poble. Personalment, recolzo l'acusació en molts casos. No tinc esperit de cos. (Quina expressió tan esplèndida! Es ben clar, per gramàtica, que tenir "esperit de cos" és una perversitat "orgànica"!)

Només em cal pensar en l'espectacle de l'ensenyament de la filosofia en instituts i universitats per adonar-me que, quan s'aconsegueix que les doctrines filosòfiques que s'hi transmeten només siguin irrelevants, ja s'està fent una labor molt meritòria, perquè s'eviten d'altres seqüeles escolars més terribles: la momificació conceptual, l'escolasticisme, el dogmatisme i l' "horror vacui".

Ara, però, no voldria pas entrar a discutir directament -ho faré, tanmateix, indirectament- si la filosofia *ha de ser* o *no ha de ser* socialment rellevant. I és que això m'abocaria a discutir quins han de ser els *continguts*

del discurs filosòfic, que no és pas el que jo volia plantejar amb l'interrogant del començament. Perquè, quan pregunto "¿De què parlen els filòsofs?", no estic pas intentant aclarir el contingut concret d'un discurs, sinó el seu *objecte*. És a dir, no em poso en la situació de qui sent, *de fet*, parlar els filòsofs però no sap de què caram li parlen ni perquè, sinó que em situo en un moment lògicament anterior i em pregunto què és el que, *en principi*, els filòsofs tenen com a objecte de la seva activitat. Que després les reflexions que fan s'omplin, o no, de continguts confosos, embolicats o irrelevants, és ja una altra qüestió. No demano, doncs, que se m'expliquin millor -o que s'em justifiquin- els continguts concrets d'una determinada filosofia, sinó que miro d'esbrinar un tipus d'activitat. Per això la resposta no pot ser merament didàctica o retòrica, sinó que ha de ser més aviat lògica i ontològica.

He de reconèixer, però, que la meua pregunta no és pas ben ingènua. Vull dir que ja tinc posició presa. És la posició que defensaré enfront de dues altres que, últimament, semblen tenir més èxit. Em limitaré, doncs, a aquestes tres. Les podriem formular així:

- 1) "La filosofia *ja no té objectes propis de reflexió*."
- 2) "L'*objecte propi* del discurs filosòfic és, sobretot, la reflexió socio-política."
- 3) "No hi ha hagut mai objectes específics de la filosofia, però sí un *discurs filosòfic propi*, més enllà de possibles reflexions socio-polítiques."

Ja es veu que aquestes tesis no són només tres respostes molt esquemàtiques a l'interrogant inicial, sinó que plantegen també tres maneres diverses d'entendre la filosofia. Repassem-les breument:

1) "La filosofia *ja no té objectes propis de reflexió*." Potser no serien gaires els filòsofs que, d'entrada, estiguessin disposats a defensar això amb aquesta contundència. Amb tot, hi ha una praxi filosòfica força estesa que adopta, de fet, la tesi del "ja no". I és que semblen ser molts els filòsofs instal·lats en la "post-modernitat", tant si hi han arribat pel camí (cansat) del desencís com si ho han fet per la via (més agraïda) del progrés. (Els desenciatats enyoren èpoques en què encara hi havia *espai* per la reflexió filosòfica pròpiament dita. Per la seva banda, els progressats constaten que els discursos cada cop més específics de les ciències fan inevitable la reculada del discurs filosòfic, *ara ja sense espai propi*.)

En qualsevol cas, pels defensors d'aquesta posició, el discurs filosòfic tradicional s'ha caracteritzat per ser el més general de tots, per ser capaç d'encarar-se amb qualsevol objecte. Justament en això veuen que ha consistit la grandesa o la misèria -segons com s'ho miren- de l'evolució històrica de la filosofia. Perquè tots els altres discursos, que havien nascut al redós de la filosofia, han acabat fent-li la competència, cadascun des del

seu camp propi: física, psicologia, antropologia, lògica, lingüística, religió, art... Així és com, en alguns cercles, s'ha anat estenent la impressió que, a la filosofia, ja no li queden objectes propis de discurs, i que ja no té sentit plantejar encara una "filosofia pura", sinó que, a tot estirar, només es pot fer -potser- "filosofia aplicada" a les altres ciències i activitats, és a dir, una filosofia que ja només es presentarà com a filosofia de la física, de les ciències humanes, de la lògica o de l'art. Podríem dir que filosofar només és com parlar "de segona mà" o "de més a més". I és que, en els temps post-moderns que corren, ni tan sols la filosofia no és el que era. Heus ací la filosofia convertida en "ancilla scientiarum".

(Sense voler entrar ara a discutir amb detall aquesta posició, em temo que els qui la defensen s'equivoquen dues vegades: tant quan jutgen el passat com quan jutgen el present. Perquè, ¿ha existit mai una època d'or filosòfica? Quan es diu que el discurs filosòfic, en els inicis, era el "més general de tots", ¿s'està suposant també que era "omnicomprensiu", és a dir, que allotjava en el seu interior tots els discursos que després s'han presentat amb perfil propi? Cal revisar seriosament el mite d'un Eldorado filosòfic. Pel que fa a les possibilitats actuals de la filosofia, aquesta posició tampoc no sembla massa coherent. Perquè, ¿té cap sentit defensar la pràctica d'una "filosofia aplicada" quan se li nega estatut epistemològic a la "filosofia pura"? Si la filosofia ja no té un discurs propi, ¿quin sentit té, encara, continuar parlant de filosofia? ¿O és que els que en parlen -i n'ensenyen-, ho fan per pura nostàlgia o, potser, per un sentiment profund de gratitud històrica; per dir-ho així, com un acte de caritat envers la filosofia? Si se'n continua parlant quan sembla que ja no hi hauria res a dir, ¿no serà que s'està reconeixent -i en bona hora- que el fet que els filòsofs parlin o callin no implica de cap manera que la filosofia tingui o no tingui futur? I és que no se li pot entregar un certificat de defunció al mateix interessat.)

2) "*L'objecte propi* del discurs filosòfic és, sobretot, la reflexió socio-política." Presa ben literalment, també aquesta formulació resulta un xic extrema. Es cert que la mateixa acusació de manca d'"incidència social" que s'ha anat repetint contra els filòsofs, ha contribuït a mantenir, en molts d'ells, l'interès per no perdre contacte amb l'entorn. Recordem conceptes clau d'algunes filosofies, com "sentit comú", "experiència immediata", "llenguatge ordinari", "intuïció natural", "universalitat de la raó", etc., que testimonien clarament aquest interès.) Però també és cert que la majoria d'autors que han cultivat la "filosofia pràctica" -com ja l'anomenava Aristòtil-, no l'han pas convertit en objecte exclusiu de la seva reflexió, sinó que l'han lligat estretament a les seves investigacions més "teòriques". (En tenim abundosos -i ben diversos- exemples des de Pitàgores i Plató fins a Foucault o Popper.)

Ara bé, el que jo voldria destacar amb aquesta tesi és que, sobretot en els últims temps, hi ha hagut molts pensadors que han convertit la reflexió

social en l'objecte privilegiat de la seva activitat filosòfica. I això no es deu pas poder explicar dient que la societat actual té un major interès filosòfic "objectiu". De fet, el paper destacat d'aquest tipus de reflexió ha anat acompanyat també d'un notable descens d'elaboracions teòriques suggerents. El millor reflex sociològic d'aquesta tendència el trobem en l'aparició i difusió d'una nova espècie para-filosòfica: la de l'intel·lectual.

(El tema es presta a moltes reflexions i anàlisis. Em sembla, però, que pot ser aclaridor que es consideri qui són, en cada societat, els "intel·lectuals", perquè ho són i qui els en fa. És innegable que, en tot això, hi juguen un paper determinant els poders polítics i econòmics, i els mitjans de comunicació. D'aquí que la pretesa reflexió socio-política de l'intel·lectual sovint es redueixi a l'expressió de la seva actitud personal o a la referència a una ideologia acceptada, de manera estàndard, com a més o menys conservadora o progressista. No és usual, en canvi, la reflexió sobre els principis que inspiren aquests clixés ideològics i pràctics, ni sobre el sentit o la validesa dels criteris, objectius i mètodes que configuren, o podrien configurar, la vida en societat. En les intervencions públiques dels intel·lectuals sovint es té la impressió que el que és realment important és la incidència social del seu nom i de la seva posició, més que no pas la d'allò que proposa. Quan això passa, la societat ha deixat de ser l'objecte prioritari de la reflexió i ha passat a tenir un interès instrumental i secundari, només en funció de l'objectiu social que es persegueix: influir. Perquè l'objectiu, aleshores, ja no és conèixer millor la societat, sinó convèncer-la, és a dir, guanyar-se-la. L'aliança de molts intel·lectuals amb el poder no és, doncs, una mera casualitat.)

No oblidem tampoc que si algunes "filosofies pràctiques" han continuat mantenint força i prestigi és, en bona part, degut al fet que l'ètica, la sociologia, la política o la psicologia social -que són les disciplines que haguessin pogut ocupar el seu espai- no han trobat encara un estatut científic autònom i definitiu. (Heus ací un bon test filosòfic indirecte per establir la diferència entre les anomenades "ciències naturals" i les "ciències humanes": mentre ja és possible fer una "filosofia de la física", encara no és possible fer una "filosofia de la sociologia", per exemple. Els problemes conceptuals i metodològics bàsics són encara força importants).

3) "No hi ha hagut mai objectes específics de la filosofia, però sí un *discurs filosòfic propi*, més enllà de possibles reflexions socio-polítiques." Aquesta tesi està emparentada -o així m'ho sembla- no només amb el pensament de Wittgenstein, sinó també, de fet, amb les aportacions més importants de la filosofia clàssica. Caldrà, però, posar de manifest, amb més detall, fins on arriben realment aquests parentius i, per tant, també on acaben.

La posició que ara voldria defensar representa un intent evident de superar les extraordinàries limitacions de les dues posicions anteriors. Perquè, si ara sostinc que no hi ha objectes filosòfics específics, no estic pas recolzant

la primera posició, ja que també afirmo que, d'objectes d'aquests, ni n'hi ha ara, ni n'hi ha hagut mai anteriorment. Així, però, evito també un altre error -que no ha pogut evitar la segona posició-, que consisteix a acceptar -per motius de principi o simplement conjunturals- l'existència d'alguns objectes filosòfics privilegiats. Afirmo, doncs, que la filosofia no té objectes *propis* d'investigació, però ho faig, justament, perquè *qualsevol* objecte pot esdevenir l'objecte d'una investigació filosòfica. I és també en aquest sentit que afirmo que l'activitat filosòfica no es caracteritza, bàsicament, pels objectes que tracta -els pot tractar tots-, sinó més aviat per la manera de tractar-los, és a dir, pel mètode que usa quan els examina. (En aquest punt -com en tants d'altres-, cal la màxima cautela per tal d'evitar malentesos i no augmentar la confusió. Perquè si es diu, per exemple, que els objectes de què parla el filòsof *no* són objectes *reals*, fàcilment s'induirà a pensar que s'està parlant d'objectes *irreals*. Però l'univers filosòfic no és un univers centrat en objectes: ni reals (físics), ni irreals (metafísics, psíquics o ideals). Per això sembla molt més aconsellable desviar l'atenció lluny dels objectes per dirigir-la cap allò que constitueix veritablement l'aportació filosòfica específica.)

Bé, però, ¿i, doncs, a què es dedica el filòsof, quina és aquesta seva aportació? Diguem-ho amb poques paraules: el filòsof examina els *diversos tipus de coneixement*. Per fer-ho, ha d'examinar i comparar els diversos tipus de proposicions que s'usen en diferents camps i circumstàncies del coneixement humà. I així és com estudia les relacions i connexions lògiques existents entre les diverses proposicions: les analogies, conseqüències, generalitzacions, justificacions, excepcions, etc. El filòsof, doncs, intenta entendre i descriure aquestes relacions lògiques. D'això, és del que parla. Aquest és el coneixement a què arriba.

(No voldria ser ara mal comprès. Perquè no estic pas dient que els filòsofs parlin del llenguatge. D'això, en parlen, entre altres, els lingüistes. El filòsof, en canvi, parla de conceptes, y de les relacions lògiques que s'estableixen entre aquests conceptes. Ara bé, el que passa és que el filòsof ha de partir del llenguatge. El seu interès, tanmateix, no és primàriament lingüístic. I això, precisament, és el que justifica que el filòsof pugui reivindicar un discurs propi i que es pugui mantenir ben al marge d'absurdes competències amb altres camps del coneixement humà.)

¿I no són del mateix tipus les aportacions més interessants que, de manera conscient o inconscient, s'han anat fent al llarg de la història de la filosofia? Repassis des d'aquesta perspectiva l'obra dels considerats "grans autors" i es descobrirà que els seus resultats més decisius sobre el coneixement, sobre la veritat, l'objectivitat o la virtut, sobre Déu, les teories científiques o sobre la mateixa filosofia, no són sinó anàlisis lògiques dels conceptes de "coneixement", "veritat", "objectivitat", "virtut" o Déu". I és que, de fet, han participat en una investigació de "filosofia pura", és a dir,

conceptual. (Aquesta investigació també es pot anomenar “metafísica” o “epistemològica”, mentre a aquests adjectius no se’ls donin connotacions diferents a les exposades aquí. Amb això no vull pas negar, és clar, la legitimitat d’una “filosofia aplicada” a diferents camps específics del coneixement. Més aviat haurem de dir que tot just ara adquireix de debò sentit aquesta filosofia. Perquè són precisament els resultats de la filosofia pura els que després es poden posar al servei d’investigacions aplicades.)

Tot i constatar que, en la filosofia clàssica, s’hi troben exemples freqüents d’investigacions conceptuals com les que aquí es propugnen, també s’ha de reconèixer, tanmateix, que aquestes investigacions sovint apareixen barrejades amb reflexions, opinions i doctrines personals (sobre el coneixement, sobre Déu o la virtut), que n’arriben a enfosquir els resultats. I és que no és aconsellable barrejar discursos i mètodes tan diversos. Això no vol pas dir, és clar, que al costat del discurs filosòfic descriptiu, el discurs ideològic no sigui també ben legítim. Fins i tot pot resultar molt interessant i pot contribuir a generar observacions, intuïcions, investigacions o coneixements de gran importància. És el que pot passar amb certes reflexions socio-polítiques, per exemple. Ara bé, aquesta mena de discurs ni s’ha de confondre amb la investigació conceptual ni es pot considerar el discurs específic del filòsof. Perquè, amb el seu discurs ideològic, el filòsof no fa sino allò que també es pot fer amb el discurs d’un poeta, l’opinió d’un matemàtic o la denúncia d’un periodista. L’opinió i la reflexió lliures no són, certament, atributs específics del filòsof. Qualsevol altra persona té, en principi, el mateix dret d’opinar que un filòsof, i pot tenir, de fet, opinions tan perspicaces com les seves. o més. Que en un moment donat sigui, o no, un filòsof qui es vegi més amb cor d’opinar, o qui s’hi senti més obligat, això ja és quelcom que no es pot pas fer dependre de l’activitat professional de cadascú, sinó que més aviat dependrà de l’estructura psicològica i del grau de sensibilitat social de les persones.

Al final d’aquestes pàgines, potser no sigui ben sobrer subratllar quin era el doble objectiu bàsic de la meua pròpia resposta a la pregunta “¿De què parlen els filòsofs?” He de dir, en primer lloc, que no he pretès, en cap moment, establir un criteri (valoratiu) de demarcació entre bons i mals filòsofs. Simplement he volgut oferir un criteri (descriptiu) força menys pretensions que serveixi per distingir entre el filòsof pur i l’ideòleg. No és que jo tingui cap inconvenient que tots dos -ben en consonància amb la tradició- rebïn el nom de “filòsof”. Només volia mostrar que, de filòsofs, n’hi ha, almenys, de dues grans menes: aquells que posen la *sophia* en el *logos* i aquells que la posen en la *dóxa*. (I és que la *philo-sophia* tant empara, de fet, la *philo-logia* com la *philo-doxia*.) I potser sí que la immensa majoria de filòsofs tenen un peu a cada banda. Els historiadors de la filosofia en serien, segurament, el millor reflex.

Ara bé, també he pretès, en segon lloc, defensar l'estatut i la importància de la "filosofia pura". I, en contra del mite de la intemporalitat de tota investigació pura, n'he volgut insinuar les conseqüències. Perquè estic convençut que les acusacions d'irrellevància que ja ho hem dit es dirigeixen contra els filòsofs, són molt més fàcilment aplicables a les seves opinions que a les seves investigacions conceptuals. Pel seu caràcter clarificador, aquestes contenen una enorme càrrega crítica i pedagògica. Es clar que d'això, no n'he pas arribat a parlar. Però, potser tampoc no calia. Hi ha silencis ben expressius que mostren, per si mateixos, de què parlen realment els filòsofs.